

Наталія Шалімова, д.е.н., професор,
<https://orcid.org/0000-0001-7564-4343>

Олена Магопець, к.е.н., доцент,
<https://orcid.org/0000-0002-2124-4026>

Анатолій Босенко, к.е.н.,
<https://orcid.org/0000-0002-4205-4424>

Центральноукраїнський національний
технічний університет,
м. Кропивницький

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ОПОДАТКУВАННЯМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Анотація

Актуальність. Постановка проблеми. Інтеграційні процеси та інтеграційна взаємодія здатні забезпечити стабільний розвиток сільськогосподарських товаровиробників, конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції на світових ринках, завдяки провадженню і реалізації спільних взаємовигідних завдань економічної політики в сфері АПК інтегрованих та інтеграційних суб'єктів. З огляду на зазначене, інтеграційні процеси необхідно розглядати як вагомні чинники впливу на формування механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників.

Мета дослідження – визначення прояву інтеграційних процесів та обґрунтування підходів щодо їх урахування в процесі розвитку та реформування механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників.

Методологія. У процесі виконання дослідження використано такі загальнонаукові методи: історико-логічний та класифікаційно-аналітичний – для характеристики процесів інтеграції; системний аналіз та метод аналогії – для обґрунтування змісту та сутнісних ознак основних категорій дослідження; графічний метод – для візуалізації характерних ознак гармонізації як інструменту розвитку та реформування механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників.

Результати. Базуючись на розумінні сутності інтеграційних процесів, їх змістовній характеристиці, спрямованості та прояву у сфері сільськогосподарського виробництва, обґрунтовано підходи щодо їх врахування в процесі розвитку та реформування механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників. Доведено, що ключовим критерієм та інструментом реалізації інтеграційних процесів є «гармонізація», зміст

якої в авторському уявленні розкривається дуально: як процесу взаємного узгодження активної та послідовної взаємодії для характеристики процесів реформування механізму управління оподаткування і його законодавчого регулювання на різних рівнях (міждержавному, національному, галузевому та регіональному) та як відповідного стану (результату) даного процесу; не як самоціль, а як засіб, інструмент створення ефективного механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників України в умовах поглиблення інтеграційних процесів на різних рівнях з метою узгодження вимог законодавства в різних сферах, яке стосується одного об'єкта регулювання. Обґрунтовано важливість врахування різних видів гармонізації, виділених на основі застосування різних підходів, ключових характеристик та відповідних класифікаційних ознак, які дозволяють комплексно представити її прояв під час реформування механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників.

Практичне значення. Обґрунтовано напрями врахування впливу інтеграції на розвиток та реформування механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників, які базуються на використанні категорії «гармонізації» як ключового критерію та інструменту реалізації інтеграційних процесів.

Перспективи подальших досліджень. Обґрунтування підходів щодо реформування механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників, базуючись на гармонізації як вихідному принципі стійкості та стабільності складних та великих систем, до яких відноситься податкова система.

Ключові слова: інтеграційні процеси, інтеграція, адаптація, стандартизація, гармонізація, механізм управління оподаткуванням, сільськогосподарські товаровиробники.

Кількість джерел: 30; кількість рисунків 1.

Nataliia Shalimova, Doctor of Economics Sciences, Professor,
<https://orcid.org/0000-0001-7564-4343>

Olena Magopets, Candidate of Economics Sciences, Associate
Professor,
<https://orcid.org/0000-0002-2124-4026>

Anatolii Bosenko, Candidate of Economics Sciences,
<https://orcid.org/0000-0002-4205-4424>
Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi

INTEGRATION PROCESSES AS FACTORS OF INFLUENCE ON THE FORMATION OF THE MECHANISM OF MANAGEMENT TAXATION OF AGRICULTURAL PRODUCERS

Summary

At present, attempts to approximate the national system of taxation of agricultural producers with world standards are mostly characterized by permanent changes in legislation,

without a clearly defined state tax policy, adequate to modern conditions of agricultural producers and the lack of a comprehensive approach to management taxation. However, today integration processes and integration cooperation are able to ensure stable development of agricultural producers, competitiveness of agricultural products in world markets, through the implementation of joint mutually beneficial economic policy objectives in the field of agro-industrial complex and integration entities. In view of the above, integration processes should be considered as important factors influencing the formation of the mechanism for managing the taxation of agricultural producers.

The purpose of the study is to determine the manifestation of integration processes and substantiate approaches to their consideration in the development and reform of the mechanism of taxation of agricultural producers.

Based on the understanding of the essence of integration processes, their substantive characteristics, direction and manifestation in the field of agricultural production, approaches to their consideration in the development and reform of the mechanism management taxation of agricultural producers are substantiated. It is proved that the key criterion and tool for the implementation of integration processes is "harmonization", the content of which in the author's imagination is revealed in two ways: as a process of mutual coordination of active and consistent interaction to characterize the processes of reforming the tax administration sectoral and regional) and as the corresponding state (result) of this process. The need to consider harmonization not as an end in itself, but as a means, a tool to create an effective mechanism for managing the taxation of agricultural producers in Ukraine in deepening integration processes at different levels in the context of harmonization of legislation in different areas. The importance of taking into account different types of harmonization, selected on the basis of different approaches, key characteristics and relevant classification features, which allow to comprehensively present its manifestation during the reform of the mechanism management taxation of agricultural producers.

Keywords: integration processes, integration, adaptation, standardization, harmonization, mechanism management taxation, agricultural producers.

Number of sources – 30; number of drawings – 3.

Постановка проблеми. Одним з ключових факторів забезпечення прогресивного розвитку аграрного сектора національної економіки, вирішення проблеми продовольчої безпеки в світі є інтеграція України в світовий економічний простір, що зумовлює необхідність здійснення виваженої державної економічної політики в сфері АПК, у тому числі й у сфері оподаткування. Наразі спроби зближення національної системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників зі світовими стандартами здебільшого характеризуються перманентними змінами у законодавстві, без чітко визначеної державної податкової політики, адекватної сучасним умовам діяльності сільськогосподарських товаровиробників та відсутністю комплексного підходу до формування механізму управління оподаткуванням з урахуванням інтеграційних процесів. Проте сьогодні інтеграційні процеси та інтеграційна взаємодія здатні

забезпечити стабільний розвиток сільськогосподарських товаровиробників, конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції на світових ринках, завдяки провадженню і реалізації спільних взаємовигідних завдань економічної політики в сфері АПК інтегрованих та інтеграційних суб'єктів.

З огляду на зазначене, інтеграційні процеси необхідно розглядати як вагомий чинник впливу на формування механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій фаховій літературі питання впливу інтеграційних процесів розглядаються досить активно, що зумовлено, перш за все, євроінтеграційним курсом України і саме з цієї точки зору розглядається їх цільова спрямованість та наповненість. Ґрунтовні напрацювання у цій сфері здійснили М. Баймуратов [1; 2], Л. Бицюра [3], С. Грищак [4], Ю. Личман [5], Л. Луць [6; 7]. Серед досліджень, які безпосередньо стосуються питань інтеграції в сфері податкових відносин, слід відзначити публікації К. Яценко [8], яка досліджує гармонізацію податкового законодавства України з законодавством Європейських співтовариств в контексті непрямого оподаткування; Г. Дмитренко [9], який розглядає питання державного управління процесами адаптації податкової системи України до вимог Європейського Союзу та дослідження фахівців Науково-дослідного інституту фінансового права Національного університету державної податкової служби, присвячені висвітленню сучасних тенденцій адаптації податкового законодавства України до європейських стандартів та визначенню основних векторів гармонізації податкового законодавства України до вимог Європейського Союзу [10]. Розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері присвячені дослідження П. Саблука, М. Маліка, В. Валентинова [11], В. Ситника [12], Н. Скопенко [13] та інших. Проте критичний аналіз фахових публікацій засвідчує наявність різних підходів щодо характеристики інтеграційних процесів (використовується значна сукупність різних категорій (уніфікація, упорядкування, зближення, наближення, адаптація, стандартизація, гармонізація, інтеграція, ідентичність тощо); спостерігається відсутність узгодженості у розумінні взаємозв'язку та кінцевої мети процесів інтеграції, гармонізації, адаптації тощо; проблеми гармонізації та адаптації законодавства розглядаються в основному у контексті процесів зовнішньої політики, які відбуваються на міждержавному рівні; проблеми податкової гармонізації не розглядаються з урахуванням впливу інших елементів (інструментів) державного регулювання в сфері сільського господарства, що відповідно, потребує проведення подальших досліджень, спрямованих на вирішення означених проблем.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення прояву інтеграційних процесів та обґрунтування підходів щодо їх урахування в процесі

розвитку та реформування механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція як економічне явище та процес, розкривається через поєднання раніше не пов'язаних підсистем та елементів соціально-економічних систем. При цьому процеси інтеграції можуть мати місце як в рамках існуючої системи (і в цьому випадку вони ведуть до зростання рівня її цілісності та організованості), так і при виникненні нової системи із раніше не пов'язаних елементів.

Вплив інтеграційних тенденцій має різний прояв (глобалізація, інтернаціоналізація, інтеграція) і на різних рівнях (міжнародному, національному, регіональному), але беззаперечним є той факт, що сьогодні вони представляють собою важливі тенденції розвитку світової економіки в цілому, економіки країн, які утворюють великі міжнародні групи, та економіки окремо взятих країн.

Найбільшими й найпотужнішими інтеграційними об'єднаннями на сьогодні у світі є Світова організація торгівлі (СОТ) і ЄС, й саме з цієї точки зору постає актуальність дослідження проблеми урахування впливу процесів інтеграції на подальший розвиток системи оподаткування та механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників України. Важливість цієї наукової проблеми підсилюється також тим, що сільське господарство традиційно схильне до активного державного втручання навіть в умовах ринку, що проявляється, зокрема, в особливих умовах оподаткування, податкових пільгах, застосуванні спеціального режиму оподаткування.

Розглядаючи сільськогосподарське виробництво, слід визнати, що важливий вплив має розвиток внутрішніх інтеграційних процесів, які зачіпають національний, регіональний та галузевий рівень й охоплюють як агропромисловий комплекс загалом, так і окремі його сфери. Зокрема, загальноновизнаною є позиція щодо розгляду АПК у вигляді таких сфер [14, с.123]: забезпечення матеріально-технічними засобами виробництва сільського господарства й інфраструктури АПК; власне сільське господарство; виробнича інфраструктура АПК, що включає заготівельну мережу, мережу з доробки і зберігання продукції, переробні підприємства, транспортну мережу, оптову і роздрібну торгівлю сільськогосподарською продукцією. Детальний аналіз особливостей розвитку інтеграційних процесів у сфері сільськогосподарського виробництва та АПК представлений Н. С. Скопенко [13], види та організаційно-правові форми інтеграції в АПК розглянуті в багатьох інших роботах [11; 12; 15]. Детальну увагу впливу транснаціональних корпорацій на розвиток сільського господарства в Україні приділено О. М. Левченком [16].

Науковцями та практиками вплив таких процесів як глобалізація, інтеграція тощо розглядаються по-різному. Частіше за все, використовуються терміни

«уніфікація», «гармонізація», «стандартизація», «адаптація», при цьому їх аналіз здійснюється представниками економічної, правової та філологічної наук, але в абсолютно різних значеннях. Отже, з метою більш чіткого розуміння сутності інтеграційних процесів у досліджуваній сфері відносин, доцільно зупинитися на змісті наведених термінів, а також на їх співвідношенні між собою.

Станом на сьогодні для позначення процесу, пов'язаного з необхідністю приведення термінів, механізмів, принципів, інструментів тощо в упорядковану сукупність, використовуються різні терміни: уніфікація, упорядкування, зближення (наближення), адаптація, стандартизація, гармонізація, інтеграція, ідентичність тощо.

С. В. Гришак у контексті дослідження проблем адаптації законодавства виділяє такі форми, як: апроксимація, імплементація, транспозиція, координація [4]; іншими видами правової інтеграції науковець називає уніфікацію та гармонізацію [4].

К. В. Яценко пропонує визначення змісту терміна «гармонізація» та його співвідношення з термінами «уніфікація», «адаптація», «апроксимація», «наближення (зближення)» в контексті позначення цим терміном процесу приведення законодавства України у відповідність до законодавства ЄС [8].

У монографії з питань гармонізації податкового законодавства, підготовленої вітчизняними науковцями [10], підкреслюється, що у міжнародних документах, національному законодавстві та судовій практиці, у вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі при розкритті процесу приведення національного законодавства у відповідність до міжнародного права, використовуються різноманітні терміни: «відсилка», «паралельне правотворення», «уніфікація», «гармонізація», «застосування», «трансформація», «адаптація» та «імплементація» й ці терміни не завжди отримують чітке визначення, що породжує значні труднощі у їх розумінні та застосуванні як на міжнародному, так і національному рівнях [10, с. 51]. Також констатується, що аналіз нормативно-правових актів дає змогу зробити висновок про непослідовне, неоднозначне та некоректне вживання термінів «адаптація», «апроксимація», «гармонізація», «трансформація», «уніфікація», як у науковій юридичній літературі, так і в джерелах національного права [10, с. 45-56].

Гармонізацію законодавства в сфері оподаткування необхідно розглядати як один з основних напрямів інтеграції, який забезпечує зростання економічної ефективності на основі вільного переміщення капіталу, товарів, послуг та робочої сили, а також рівних конкурентних умов. Гармонізація оподаткування вперше проявилася і її почали застосовувати наприкінці XIX – на початку XX ст. під час створення митних союзів кількох країн й основні причини гармонізації були пов'язані з необхідністю вільного руху товарів, послуг, робочої сили і капіталів [10,

с. 45]. В. О. Шевчук та Р. Ю. Римарська зазначають, що гармонізація податкового законодавства становить важливий елемент фіскальної конвергенції (поряд з вимогами щодо обмеження дефіциту бюджету і державного боргу та узгодженням структури видатків), яка, зі свого боку, є рушійною силою поглиблення європейської інтеграції; у вузькому розумінні гармонізація стосується ставок оподаткування і податкової бази, а в ширшому – всієї податкової системи [17, с. 100].

К. В. Яценко у своїх дослідженнях обґрунтовує, що терміни «гармонізація» та «наближення» виступають синонімами, так само, як і термін «апроксимація»; термін «гармонізація законодавств» застосовується у широкому та вузькому значеннях залежно від кількості залучених держав-членів; гармонізація законодавств держав-членів є іншим способом наближення законодавств, альтернативним уніфікації; адаптація законодавства України до законодавства ЄС позначає ширший процес, ніж гармонізація [8].

Вченими Науково-дослідного інституту фінансового права Національного університету державної податкової служби термін «зближення» (разом із синонімом «наближення») використовується в основному для характеристики процесів гармонізації, адаптації, уніфікації [10, с. 53].

Л. Луць зазначає, що інколи як гармонізацію помилково трактують «рецепцію», хоч між ними існує суттєва різниця. З іншого боку, в міжнародно-правовій літературі немає чіткого визначення змісту поняття «гармонізація», тому звичним стало його ототожнення з поняттям «уніфікація» [6, с. 146]. В юридичній літературі під гармонізацією розуміють «узгодження загальних підходів, концепцій розвитку національних законодавств» [18, с. 75], «створення загальних правових принципів і окремих рішень» [18, с. 184], один з основних напрямів і форм проведення узгодженого правового розвитку держави.

Поняття «гармонізація» однаковою мірою належить як до національного, так і міжнародного права й найбільш адекватно характеризує мету процесу приведення національного законодавства у відповідність з приписами права європейських інтеграційних організацій: узгодити національні норми таким чином, щоб вони створювали однакові правові умови для діяльності суб'єктів господарювання в межах спільного ринку.

Іншим способом правової інтеграції є уніфікація права та законодавства, яка трактується як процес зближення законодавства шляхом встановлення чи запровадження в національні правові системи однакових норм права [7]. Уніфікація права (законодавства) – це процес впровадження в національні правові системи єдиних юридичних норм з метою зближення цих правових систем або створення на їх основі спільної міжнародної правової системи.

Таким чином, гармонізація й уніфікація є основними способами правової

інтеграції, однак вони відрізняються як за юридичною формою вирішення поставлених перед ними завдань, так і за своїми результатами. Під час гармонізації відбувається зближення права та законодавства, усунення суперечностей, колізій, а під час уніфікації відбувається впровадження єдиних норм до різних національних правових систем.

В європейському законодавстві (Єдиний Європейський Акт [19], Договір про заснування Європейської Спільноти [20], Договір про Європейський Союз [21]) оперують термінами «гармонічне функціонування» та «гармонічний розвиток» і підкреслюється, що ці цілі забезпечуються саме зближенням національних законодавств держав-членів тією мірою, яка необхідна для існування загального ринку (ст. 3 Договору про заснування Європейської Спільноти) [20]. Ю. С. Личман робить висновок, що саме гармонізація супроводжує процес становлення єдиного внутрішнього ринку в ЄС [5, с. 564].

Розглянемо вимоги законодавчих та нормативних документів в контексті питань адаптації та гармонізації податкового законодавства України до ЄС.

В Угоді про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р. й протоколу до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Співтовариством та їх державами-членами [22] визначення поняття гармонізації не надавалося. Сама ж Угода оперувала такими традиційними для права ЄС термінами, як «зближення» (статті 51, 76), «адаптація» (статті 53, 77), «наближення» (стаття 60), «встановлення еквівалентних норм» (стаття 67) тощо, що відповідає офіційним перекладам Європейських документів. Це може означати, що в Угоді йшлося про різні способи визначення одного й того ж процесу, головною метою якого є створення однакових правових умов для суб'єктів співробітництва між Україною та ЄС. Про це свідчать і положення статті 51.2 Угоди, з яких випливає, що цей процес має забезпечити «приблизну адекватність законів».

Пізніше було підписано багато документів, серед яких на цей час залишаються чинними Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [23], Закон України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [24], Концепція адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затверджена постановою КМУ від 16 серпня 1999 р. №1496 [25], в яких адаптація визначається як пріоритетна складова процесу інтеграції України до Європейського Союзу, пріоритетний напрям української зовнішньої політики, процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність до законодавства ЄС (*acquis communautaire*) з урахуванням критеріїв, що висувуються ЄС до держав, які мають намір вступити до його складу (розділ I «Загальні положення» та Розділ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

II «Визначення термінів»). Одним із напрямів згаданих документів є адаптація податкового законодавства України до законодавства ЄС. Цей процес передбачає наближення та поступове приведення українського законодавства з питань оподаткування у відповідність до законодавства ЄС.

В окремих методичних документах пропонуються інші терміни, аніж затверджені в офіційних законодавчих актах. Так, в Методиці визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм [26], яка була розроблена в 2005 році Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України, використовуються одночасно терміни «адаптація» з синонімом «зближення» та «гармонізація» з синонімом «приведення у відповідність», які однаково тлумачаться як «процес приведення», але в першому випадку – законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire*, а у другому – національних стандартів у відповідність до стандартів ЄС.

2004 року наказом ДПА України були затверджені Методичні рекомендації щодо приведення положень проектів нормативно-правових актів з питань оподаткування у відповідність до законодавства Європейського Союзу та вимог положень угод ГАТТ-СОТ [27], в яких термін «адаптація» трактувався як процес розробки і прийняття нормативно-правових актів та створення умов для їх належного впровадження й застосування з метою поступового досягнення повної відповідності права України з європейським правом. Наближення, координація, імплементація та гармонізація визначалися як правові форми адаптації, принципова відмінність у трактуванні яких полягала в тому, що наближення асоціювалося з процесом прийняття, внесення змін чи скасування правових норм, координація – з процесом узгодження законодавства, по яким наближення є неможливим або непотрібним, імплементація – з процесом транспонування та тлумачення, а гармонізація – з процесом коригування законодавства.

Сьогодні актуальним є аналіз змісту Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [28] як найважливішого документу, який визначає напрями внутрішньої та зовнішньої політики України. В Преамбулі та статті 1 «Цілі» мова йде про «зближення» з ЄС у політичній, економічній та правовій сферах та «адаптацію» законодавства (регуляторну адаптацію), й ці терміни застосовуються далі. Незважаючи на те, що в основних цілях термін «гармонізація» не використовується, проте він застосовується в окремих статтях, зокрема: статті 57 «Угода про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів»; статті 56 «Зближення технічного регулювання, стандартів та оцінки відповідності», статті 267 «Національна система контролю державної допомоги», «Управління державними фінансами: бюджетна політика, внутрішній контроль і зовнішній аудит», статті 352 Глави 4 «Оподаткування», яка стосується гармонізації політики

щодо протидії та боротьби з шахрайством та контрабандою підакцизних товарів, в Главі 5 «Статистика» щодо гармонізації української статистичної системи з Європейською статистичною системою, статті 368 Глави 7 «Транспорт» стосовно гармонізації діючих стандартів та політики з існуючими в ЄС. Слід зазначити, що в главі 17 «Сільське господарство та розвиток сільський територій» мова також йде саме про поступове зближення та гармонізацію з відповідним правом та регуляторними стандартами ЄС (стаття 405).

Отже, проведений аналіз наукової літератури та нормативних документів дозволяє сформулювати такі висновки:

1) для характеристики наслідків інтеграційних процесів використовується значна сукупність різних категорій (уніфікація, упорядкування, зближення, наближення, адаптація, стандартизація, гармонізація, інтеграція, ідентичність тощо);

2) відсутня узгодженість у розумінні взаємозв'язку та кінцевої мети процесів інтеграції, гармонізації, адаптації тощо;

3) об'єкти вказаних процесів розглядаються залежно від галузі наук, в якій працює певний дослідник, що звужує коло відносин, які охоплюються відповідним процесом;

4) не розмежовується статистичний та динамічний прояв інтеграції, гармонізації та адаптації;

5) у вітчизняному законодавстві використовується термін «адаптація», хоча при характеристиці процесів становлення єдиного внутрішнього ринку в ЄС використовується термін «гармонізація»;

6) проблеми гармонізації та адаптації законодавства розглядаються в основному у контексті процесів зовнішньої політики, які відбуваються на міждержавному рівні;

7) проблеми податкової гармонізації не розглядаються з урахуванням впливу інших елементів (блоків) державного регулювання загалом в національній економіці та в окремих галузях, зокрема, в сфері сільського господарства;

8) принцип гармонізації актуалізується в складних та великих системах, які утворюються в процесі інтеграції або в яких відбуваються процеси інтеграції.

На наш погляд, термін «адаптація» передбачає односторонній процес, в якому відповідні механізми та процедури виконує лише один суб'єкт. Тому з точки зору взаємовідносин між державами доцільно вести мову про «гармонізацію» не як «адаптацію», а як взаємне «зближення», тобто як двосторонній процес узгодження вимог законодавчих та нормативно-правових актів, який не передбачає обов'язково повну єдність (ідентичність), а передбачає узгодження вимог податкового законодавства з урахуванням їх обов'язковості та рекомендаційних (варіативних) положень. В цьому контексті вважаємо, що висновок, зроблений

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

авторами монографії з гармонізації податкового законодавства, а саме: «Здійснюючи гармонізацію, Україна повинна враховувати те, що цей процес має, як правило, односторонній характер, оскільки при цьому не йдеться про взаємні кроки з обох сторін щодо узгодження своїх правових норм, а тільки про зміни в українському законодавстві з метою його гармонізації з нормами права ЄС. Україна фактично не може впливати на процес нормотворення в системі ЄС» [10, с. 52], є дещо вузькоспрямованим і не повною мірою відображає принципи демократичного суспільства, на яких будуються відносини в європейському співтоваристві. Більш обґрунтованими є висновки С.В. Грищака, який вважає, що гармонізація законодавства передбачає процес узгодження та прийняття спільними зусиллями всіма учасниками єдиних принципів, положень, актів тощо, і в цьому полягає її головна відмінність від адаптації [4, с. 275].

На нашу думку, гармонізацію законодавства в сфері оподаткування сільськогосподарських товаровиробників та забезпечення механізму управління оподаткуванням необхідно розглядати як процес спільного узгодження та прийняття концептуальних підходів у цій сфері, правових правил та норм. При цьому найважливішими ознаками гармонізації (яка відрізняє її від уніфікації, адаптації) мають бути: концептуальний (узагальнюючий, стратегічний) характер правових норм, які узгоджуються між собою, та приймаються; партнерські відносини суб'єктів, які беруть участь в процесі гармонізації. Гармонізацію слід розглядати не як самоціль, а як засіб, інструмент створення ефективного механізму оподаткування та механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників України в умовах посилення та поглиблення інтеграційних процесів як на національному, так і на міждержавному рівні.

Доцільно зупинитися на питаннях класифікації гармонізаційних процесів.

Велика увага в сфері гармонізації приділяється фахівцями в галузі обліку, звітності та аудиту, оскільки саме у цій сфері необхідність забезпечення відповідності з міжнародними стандартам була висунута на перший план. Так, в роботі [29] розглянуто процеси гармонізації та стандартизації в сфері обліку і звітності й виділено такі види гармонізації: за рівнем дії (глобальну та локальну), за механізмом реалізації (регульована та ініціативна), за методом здійснення (формальна та принципова)

Аналізуючи гармонізацію в праві внутрішнього ринку Європейського Союзу, Ю. С. Лічман виділяє такі її види [5]: неформальна гармонізація (гармонізація шляхом добровільного взаємного визнання); судова гармонізація або «негативна гармонізація», яка полягає в скасуванні законодавства, а не в заміні його іншим, шляхом, наприклад, опротестування Судом ЄС національних постанов, які створюють перешкоди для «вільного переміщення» товарів тощо; позитивна гармонізація, яка передбачає заміну національного законодавства правилами, які

діють по всій Європі; законодавча гармонізація, яка передбачає випуск директив та регламентів, й яка, в свою чергу, може бути повною (національне законодавство повністю замінюється, а держава-член втрачає право створити нове законодавство у відповідній сфері), мінімальною (встановлюються мінімальні стандарти з правом для держав встановити більш жорсткі правила) та частковою (передбачає гармонізацію в тій чи іншій сфері).

Відзначаючи важливість даних класифікацій, слід зауважити, що в них не характеризується сутність формальної гармонізації, види гармонізації за змістом ув'язані з суб'єктом її здійснення, що не дозволяє повною мірою представити її сутність.

Л. В. Бицюра зазначає, що концептуально диференціюють два принципово відмінних рівня гармонізації законодавства: статична гармонізація (гармонізація змісту законів) та динамічна гармонізація (гармонізація дії законів) [3, с. 189]. Остання поділяється за наступними підрівнями: темпоральна гармонізація законодавства (подолання суперечностей законів без внесення змістовних змін, а за допомогою коригування тимчасових елементів щодо часу набрання законної сили, визнання таким, що втратив чинність, призупинення дії закону, здійснення конституційного контролю за конституційністю закону); алгоритмічна гармонізація (узгодження послідовності набрання законодавчими нормативно-правовими актами законної сили) [3, с. 189].

Необхідно виділяти два напрями гармонізації: гармонізація термінів та гармонізація складових (елементів) механізму (системи). Такий підхід зумовлений тим, що гармонізація термінів у більшості випадків не може бути самоціллю, оскільки ідентичність (однаковість) застосованого терміну передбачає ідентичність (однаковість) принципів функціонування певного об'єкту, адже без однаковості принципів (інструментів, механізмів тощо) однаковість термінів, може і не повністю, але втрачає певний рівень доцільності.

Н. В. Філіппова обґрунтовано виділяє два види гармонізації: гармонізація податкового законодавства та гармонізація податків (податкова гармонізація), проте вважає, що принципова відмінність між ними полягає в тому, що перша є предметом дослідження юридичних наук, а друга – фінансових та економічних [30, с. 74], що, на наш погляд, обмежує коло дослідження механізмів державного регулювання.

Як справедливо підкреслено в монографії з питань гармонізації податкового законодавства: «У світовій практиці державного регулювання економіки податкова система стоїть поряд з такими інструментами, як бюджетне фінансування прийнятих пріоритетів і вплив через кредитну політику на грошовий обіг та господарську кон'юнктуру загалом. І якщо фінансовий механізм є головним елементом економічних методів управління, оскільки саме він визначає мотивацію

господарської діяльності, то податкова система – його несуча конструкція» [10, с. 47]. Тому гармонізацію податкового законодавства слід розглядати у взаємозв'язку з іншими інструментами державного регулювання та їх проявом в господарському, бюджетному, трудовому та фінансовому законодавстві.

З цих позицій слід відзначити один принциповий недолік у розгляді терміна «гармонізація» науковцями та практиками, а саме: звуження його впливу лише на процеси, які відбуваються на міждержавному рівні. Автори монографії з гармонізації податкового законодавства справедливо зауважують, що «поняття «гармонізація» однаковою мірою належить як до національного, так і до міжнародного права» [10, с. 51], але без подальших висновків. На наш погляд, гармонізація як процес узгодження вимог законодавства повинна використовуватися для характеристики процесів реформування законодавства як на міждержавному рівні, так й національному рівні в контексті узгодження вимог законодавства в різних сферах, яке стосується одного об'єкта регулювання. Такий підхід є надзвичайно важливим саме для механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників, на діяльність яких мають вплив всі галузі законодавства (бюджетне, податкове, соціальне, трудове та ін.).

Розглядаючи гармонізацію як ціль, інструментами забезпечення її ефективності є упорядкування, уніфікація, стандартизація. Слід погодитися з думкою, що вихідним пунктом гармонізації податкового законодавства України з європейським правом є уніфікація термінології, яка використовується в цих двох правових системах. Вважається, що процес адаптації законодавства слід розпочинати саме з юридичної термінології [2], а чіткий понятійно-категоріальний апарат дуже важливий, і вироблення сталої системи юридичних понять і термінів є не просто результатом наукового дослідження, а необхідною умовою, одним з пріоритетних напрямів правового реформування, тільки така система може забезпечити зближення законодавства, його одноманітне тлумачення, а також правильне застосування правових норм [1].

Отже, змістовне наповнення ці категорії повинні отримувати з урахуванням їх представлення в статичній та динамічній залежності від того, що очікується як кінцевий результат та якими інструментами він має бути досягнутий. Базуючись на визнанні гармонізації як головного принципу стійкості й стабільності складних та великих систем, які утворюються в процесі інтеграції або в яких відбуваються такі процеси, обґрунтовано:

1) по-перше, необхідність дуального представлення та використання терміна «гармонізація» як процесу взаємного узгодження в процесі активної та послідовної взаємодії для характеристики процесів реформування механізму управління оподаткуванням та його законодавчого регулювання на різних рівнях (міждержавному, національному, галузевому та регіональному) та як відповідного

стану (результату) даного процесу;

2) по-друге, коригування змісту законодавчих та нормативних документів з метою відповідної заміни терміна «адаптація», який пов'язується з євроінтеграційними процесами України та передбачає односторонній процес, терміном «гармонізація», який характеризується як двосторонній складний процес узгодження вимог законодавчих та нормативно-правових актів з метою забезпечення ефективності співробітництва;

3) по-третє, необхідність розгляду гармонізації не як самоцілі, а як засобу, інструменту створення ефективного механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників України в умовах посилення та поглиблення інтеграційних процесів на різних рівнях, в контексті узгодження вимог законодавства у різних сферах, які стосуються одного об'єкта регулювання (рис. 1).

Такий підхід є важливим для визначення напрямів розвитку та реформування механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників, оскільки сільське господарство традиційно схильне до активного державного втручання, яке поєднує і пільгове оподаткування, і прямі форми державної підтримки, а на діяльність самих сільськогосподарських товаровиробників мають вплив всі галузі законодавства (бюджетне, податкове, соціальне, трудове, господарське тощо), різні форми та інструменти державного регулювання (бюджетно-податкове, грошово-кредитне, цінове, еколого-економічне тощо).

Висновки. Інтеграційні процеси, посилення яких в останні роки у сфері сільськогосподарського виробництва є закономірним явищем, призводять до утворення інтегрованих структур вертикального та горизонтального типу різних організаційних форм, різних форм міжнародного економічного співробітництва, внаслідок яких зростає обсяг та інтенсивність взаємозв'язків і взаємодії, у рамках діючого механізму й з'являються нові рівні управління. На основі дослідження видів та проявів інтеграційних процесів на різних рівнях обґрунтовано доцільність використання як їх ключового критерію та результату категорії «гармонізація», яка, на відміну від існуючих, передбачає урахування інтересів різних сторін та характеризує двосторонній процес зближення. Запропоновано додаткові ознаки класифікації гармонізації на основі використання різних підходів, ключових характеристик та відповідних класифікаційних ознак, які дозволяють урахувати системність та комплексність проблеми забезпечення ефективності сільськогосподарського виробництва та захисту сільськогосподарських товаровиробників з урахуванням інструментів різних сфер державного регулювання.

Перспективи подальших досліджень будуть зосереджені на обґрунтуванні підходів щодо реформування механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників, базуючись на гармонізації як вихідному принципі стійкості та стабільності складних та великих систем, до яких відноситься і податкова система.

Рис. 1. Характеристика гармонізації як інструменту розвитку та реформування механізму управління оподаткуванням сільськогосподарських товаровиробників в умовах поглиблення інтеграційних тенденцій*

*Джерело: розроблено авторами

Список використаних джерел:

1. Баймуратов М., Максименко С. Імплементация норм міжнародного права про свободу пересування і вибір місця проживання у право України. *Право України : Юридичний журнал*. 2003. № 9. С. 133-138.
2. Баймуратов М., Максименко С. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: політико-правовий аналіз. *Право України : Юридичний журнал*. 2001. № 10. С. 101-104.
3. Бицюра Л. В. Методика гармонізації законодавства України та європейського союзу в контексті першочергових заходів зовнішньоекономічної політики. *Європейські перспективи*. 2012. № 4(1). С. 188-192.
4. Гришак С. В. Теоретичні основи адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Форум права*. 2012. № 4. С. 273-275.
5. Личман Ю. С. Гармонизация в праве внутреннего рынка Европейского Союза . *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 563 – 569.
6. Луць Л. Основні заходи та способи європейської правової інтеграції. *Право України*. 2002. № 5. С. 146-148.
7. Луць Л. Формування правового механізму взаємодії України з Радою Європи та Євросоюзом. *Віче*. 2006. №7. С. 56.
8. Яценко К. В. Гармонізація податкового законодавства України з законодавством Європейських співтовариств про непряме оподаткування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2005. 20 с.
9. Дмитренко Г. В. Державне управління процесами адаптації податкової системи України до вимог Європейського Союзу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2004. 20 с.
10. Гармонізація податкового законодавства: українські реалії : монографія / [Білецька Г. М. та ін.]. Київ : Алерта, 2012. 222 с.
11. Саблук П. Т., Малік М. Й., Валентинов В. Л. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології. Київ : ІАЕ, 2002. 294 с.
12. Ситник В. П. Трансформація АПК України в ринкові умови. Київ : Ін-т аграр. економіки УААН, 2002. 518 с.
13. Скопенко Н. С. Особливості розвитку інтеграційних процесів в АПК України. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2014. № 1 (29). С. 110-120.
14. Янків М. Д. Організаційно-економічні механізми розвитку і функціонування АПК України. Львів : КООПОСВІТА, 2000. 450 с.
15. Шпикуляк О. Г. Інститут аграрного ринку: монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2009. 480 с.
16. Левченко О. М. Транснаціональні корпорації в контексті розвитку агропромислової інтеграції. *Наука й економіка*. 2013. № 3. С. 187-191.
17. Шевчук В. О., Римарська Р. Ю. Гармонізація податкового законодавства у

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

країнах Європейського Союзу. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 3(8). С. 100-111.

18. Тимченко Л. Д. *Міжнародне право: учеб.* Харків : Консум, 1999. 528 с.

19. Єдиний європейський акт. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_028 (дата звернення: 11.01.2022).

20. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_017 (дата звернення: 11.01.2022).

21. Договір о Європейском Союзе. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029/page (дата звернення: 11.01.2022).

22. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_012 (дата звернення: 11.01.2022).

23. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 р. № 1629-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1629-15> (дата звернення: 11.01.2022).

24. Закон України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 21.11.2002 р. №228-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/228-15> (дата звернення: 11.01.2022).

25. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 16.08.1999 р. № 1496. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-п> (дата звернення: 11.01.2022).

26. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм» від 16.03.2005 р. № 62. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0438-05> (дата звернення: 11.01.2022).

27. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо приведення положень проектів нормативно-правових актів з питань оподаткування у відповідність до законодавства Європейського Союзу та вимог положень угод ГАТТ-СОТ : наказ ДПА України: від 04.10.2004 р. URL: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovozakonodavstvo/nakazi/arhiv-nakaziv-dpa-ukraini/nakazi-za-2004-rik/30844.html> (дата звернення: 11.01.2022).

28. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 11.01.2022).

29. Давидов Г. М., Шалімова Н.С. *Звітність підприємств: навч. посіб. Вид. 2-ге, стер.* Київ : Знання, 2011. 623 с. + компакт-диск.

30. Филиппова Н. В. Гармонизация налогов как ключевой элемент интеграционных процессов. *Економіка промисловості*. 2015. № 2. С. 68-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2015_2_6 (дата звернення: 11.01.2022).

References:

1. Baimuratov, M., Maksymenko, S. (2003). Implementation of international law on freedom of movement and choice of residence in the law of Ukraine. *Pravo Ukrainy [Law of Ukraine]*, vol. 9, pp. 133-138 (in Ukr.).
2. Baimuratov, M., Maksymenko, S. (2001). Strategy of Ukraine's integration into the European Union: political and legal analysis. *Pravo Ukrainy [Law of Ukraine]*, vol. 10, pp. 101-104 (in Ukr.).
3. Bytsiura, L.V. (2012). Methods of harmonization of legislation of Ukraine and the European Union in the context of priority measures of foreign economic policy. *Yevropeiskii perspektyvy [European perspectives]*, vol. 4(1), pp. 188-192 (in Ukr.).
4. Hryshchak, S. V. (2012). Theoretical bases of adaptation of the legislation of Ukraine to the legislation of the European Union. *Forum prava [Law Forum]*, vol. 4, pp. 273-275 (in Ukr.).
5. Lychman, Yu. S. (2011). Harmonization in the law of the internal market of the European Union. *Aktualni problemy derzhavy i prava [Current issues of state and law]*, vol. 62, pp. 563-569 (in Russ.).
6. Luts, L. (2002). Basic measures and methods of European legal integration. *Pravo Ukrainy [Law of Ukraine]*, vol. 5, pp. 146-148 (in Ukr.).
7. Luts, L. (2006). Formation of a legal mechanism for Ukraine's interaction with the Council of Europe and the European Union. *Viche [Chamber]*, vol. 7-8, pp. 54-57 (in Ukr.).
8. Yashchenko, K.V. (2005). *Harmonization of the tax legislation of Ukraine with the legislation of the European Communities on indirect taxation*. Abstract to PhD dissertation, Administrative Law and Process; Finance Law; Information Law. Kyiv (in Ukr.).
9. Dmytrenko, G.V. (2004). *State management of the processes of adaptation of the tax system of Ukraine to the requirements of the European Union*. Abstract to PhD dissertation, Mechanisms of Public Administration. Kyiv (in Ukr.).
10. Biletska, H.M., Karmalita, M.V., Kuts, M.O. et al. (2012). *Harmonizatsiia podatkovoho zakonodavstva: ukrainski realii [Harmonization of tax legislation: Ukrainian realities]*. Alerta, Kyiv, 222 p. (in Ukr.).
11. Sabluk, P.T., Malii, M.Y., Valentynov, V.L. (2002). *Formuvannia mizhhaluzevykh vidnosyn: problemy teorii ta metodolohii [Formation of intersectoral relations: problems of theory and methodology]*. Kyiv, 294 p. (in Ukr.).
12. Sytnyk, V. P. (2002). *Transformatsiia APK Ukrainy v rynkovi umovy [Transformation of Ukrainian agro-industrial complex into market conditions]*. Kyiv, 518 p. (in Ukr.).
13. Skopenko, N.S. (2014). Features of development of integration processes in agro-industrial complex of Ukraine. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky [Theoretical and applied issues of economics]*, vol. 1(29), pp. 110-120 (in Ukr.).
14. Yankiv, M.D. (2000). *Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy rozvytku i funkcionuvannia APK Ukrainy [Organizational and economic mechanisms of development and functioning of the agro-industrial complex of Ukraine]*. KOOPOSVITA, Lviv, 450 p. (in Ukr.).
15. Shpykuliak, O.H. (2009). *Instytut ahrahnoho rynku [Institute of Agrarian Market]*.

**ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**

Institut ahrarnoi ekonomiky, Kyiv, 480 p. (in Ukr.).

16. Levchenko, O.M. (2013). Transnational corporations in the context of agro-industrial integration. *Nauka y ekonomika [Science and economics]*, vol. 3, pp. 187-191 (in Ukr.).

17. Shevchuk, V.O., Rymarska R.Yu. (2008). Harmonization of tax legislation in the European Union. *Stratehichni priorytety [Strategic priorities]*, vol. 3(8), pp. 100-111 (in Ukr.).

18. Tymchenko, L.D. (1999). *Mezhdunarodnoe pravo [International law]*. Konsum, Kharkiv, 528 p. (in Russ.).

19. *Single European Act* (1986). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_028 (Accessed 11 January 2022) (in Ukr.).

20. *Treaty establishing the European Community (consolidated version as at 1 January 2005)* (2005). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_017 (Accessed 11 January 2022) (in Ukr.).

21. *Treaty on European Union* (2007). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029/page (Accessed 11 January 2022) (in Ukr.).

22. *Partnership and Cooperation Agreement between Ukraine and the European Communities and their Member States* (1994). URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_012 (Accessed 11 January 2022) (in Ukr.).

23. *About the National program of adaptation of the legislation of Ukraine to the legislation of the European Union*, Law of Ukraine of 18.03.2004 № 1629-IV. Verkhovna rada of Ukraine. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1629-15> (Accessed 11 January 2022) (in Ukr.).

24. *About the Concept of the National program of adaptation of the legislation of Ukraine to the legislation of the European Union*, Law of Ukraine of 21.11.2002 № 228-IV. Verkhovna rada of Ukraine. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/228-15> (Accessed 11 January 2022) (in Ukr.).

25. *About the Concept of adaptation of the legislation of Ukraine to the legislation of the European Union*, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 16.08.1999 1496. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-п> (Accessed 11 January 2022) (in Ukr.).

26. *About the statement of the Methodology of definition of criteria of the European integration component of the state target programs*, Order of Ministry of Economy and European Integration of Ukraine of 16.03.2005 № 62. Verkhovna rada of Ukraine. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0438-05> (Accessed 11 January 2022) (in Ukr.).

27. *On approval of Methodical recommendations on bringing the provisions of draft regulations on taxation in line with the legislation of the European Union and the requirements of the provisions of the GATT-WTO agreements*, Order of State Tax Administration of Ukraine of 4.10.2004 №578. Verkhovna rada of Ukraine. URL: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/nakazi/arhiv-nakaziv-dpa-ukraini/nakazi-za-2004-rik/30844.html> (Accessed 11 January 2022) (in Ukr.).

28. *Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part* (2014). URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (Accessed 11 January 2022) (in Ukr.).

29. Davydov, H.M., Shalimova, N.S. (2011). *Zvitnist pidpriemstv* [Reporting of enterprises]. Znannia, Kyiv, 623 p. (in Ukr.).

30. Filippova, N.V. (2015). Harmonization of taxes as a key element of integration processes. *Ekonomika promyslovosti* [*Economics of industry*], vol. 2, pp. 68-75 (in Russ.).